

Junes Casenave Harigile

«Denbora erdia musika eta ibilka, hori ez duzu pastoralala»

Junes Casenave Harigile, pastoral idazle ezaguna. Haatik, olerkari ere bada, eta hizkuntzalari, eta saiakera egile. Apez betharrandar, Altzain (Zuberoa) bizi da, Ozazetik Etxebarrera bitarteko hamar elizaren ardurapean, bihotza zabalik eta begitartea arrai...

MIEL A. ELUSTONDO

Argazkiak: Zaldi Ero

Erran diguzu, hasteko, goizeko bostak eta hamarretan jaikitzen zarela, gimnastikaren egiteko.

Jaiki nauzu, tualeta egiten dut, eta bostak eta hamarretan egiten dut gimnastika. Oren erdi bat, goiz guzietz. Eta uste dut guziek behar luketela egin gimnastika, ez beharbada hain goizik, baina bai egun guzietz. Uste dut beharrezko den oraingo mende honetan, zeren jendea ez duzu haboro higitzen, eta ikusten duzu zenbatek baduen erreumatismoa, hats nekea, buruko min eta holako anitz. Erran nezake, laborariek ere behar lukete, besteek baino gehiago, eta erraten diet: “Badütüzüe züen traktoreak, autoak, eta ez düzüe besterik egiten! Eskülanik ez düzüe haboro egiten, eta hortakotz beharrezkoa düzüe güziek egin gimnastika zerbait!”. Anitzetan, gazteak, bizkarreko min edo holako min bat dutela, higiarazten ditut, edo bestela ematen diet paper bat gimnastika nola egin behar den xuxen esplikatzeko.

Bizi guzian egin duzu gimnastika...

Gazte nintzelarik esport anitz egiten nuen, pilotaka –xarearekin– [horman eskegia du xarea], eta futbol, errugbi, ibilka edo kurritze. Denak egiten nituen. Gero, izan ninduzun irakasle Limoges-en, eta han, hiri erdietan ez zenuen ber manera. Orduan, pilota plaza eginarazi nizun. Pilotaka ibiltzen nizun han. 1952an, hasi ninduzun yoga egiten. Orduan ez zenuen modan, orain bezala. Gogo bat atzeman nizun eta hasi ninduzun. Limoges-eko herrian, bazter guztietarik tinkaturik ninduzun. Nik maite nituen mendiak, bazterrak, kurritzea... eta ikusi nizun beharrezkoa zela gimnastikaren egitea. Hola ninduzun abiatu.

1924an sortu zinen.

Bai, apirilaren 4an. Hiru anaia bagintuzun etxean. Beste bi hilak dituzu...

Aita ez zenuen eskualduna. Ama, santagaraztarra. Aita biarnesa nuen, Santa Grazira jinik, lanean, oihezain. Gero, anaia ere ukan dut oihezain. Familian oihezain anitz ukan ditut, osabak eta kusiak... Ama Santa Graziko nuen eta, ezar dezagun, hark lagundu zidan anitz zuberera hiztegiaren egiten. Hogeita hamar urte egin genizun lanean

elkarrekin! Hartu genizun Piarres Lhanderen hiztegia eta oporretan jiten nintzelarik, hitz guziak iragaten genituen. Eta erraten zidan: “Badakizü, Junes, holako hitza? Ez düzü hori hori!”. Izugarriko hiztegia egin genuen...

Santa Grazin, euskaraz hazi zinen.

Nortasun agiria

Junes Casenave Harigile (Santa Grazi, Zuberoa, 1924). Lana, fedea eta euskara dira, Txomin Peillen erranaren arabera, gure Junes biziaren hiru gakoak. Lehenik, apez da, betharramdarra. Hogeitaz urte baino haboro eginak ditu oraingo herrian, Altzain, nahiz eta hamar parrokia ere badituen bere arduraean. Bigarren, apez lana ez ezik, irakasle eta pedagogo izana da Limoges-en (Frantzia) eta Donapaleun. Hirugarrenik, euskara xiberotarra: hamaika pastoral ditu taularatuak, eta beste hainbat gorderik, zain. *Euskara-Frantseza* eta *Frantsesa-Euskara* hiztegia eginak ditu, testamentu berria euskaraz emana, latin-euskara hiztegia ere egina, olerkiak... Gaitz erdi, ezagutua da bere lana, hainbat sari eta ohore jasoa da.

Maite herria

“Altzain nauzu apez baina baditut hamar eliza ene kargu. Urrunen, Ozaze eta Etxabar, bi bazter... Azken urte horietan ikusten dituzu herriak gutxitzen ari direla, apurtzen, leku guzietan, Xiberoan eta bestetan, Baxenafarroan eta Lapurdin; kostaldean ez bestetan. Jadanik, Hegoaldean –Nafarroan, hasteko–, eginik da. Hemen ere, bazterrak ari dira gutitzen, jendea gutitzen. Hori da problema. Zer izanen den, ez dakizu. Esperantza badizugu eta hartakotz dugu lan egiten, jendeak maite ukan dezan herria, eta hor egon dadin”.

Ttipitan euskara ematen genizun, ez zen beste mintzajerik. Guziek ematen genizun euskara. Frantsesa ere ematen nizun, eta biarnesa ere bai, hein batean. Eskolara joaten gintuzun sei urtetan. Etxe saihetsean nuen eskola. Oraindik ikusten dut nola joaten gintuzun, kaier bat harturik... Paper batean egiten genuen lana eta joaten ninduzun errejentarengana. Hark ontsa zela erranik, nik, ene buruari: “Ez dük hori ontsa!”, nik banekizun hori. Errejentak onartzen zizun mintza egitea euskaraz

Santa Grazin. Bestetan ez zenuen hola, baina Santa Grazin bai. Han bereko emazteki batekin ezkondua zenuen, eta onartzen zuen.

Eskolatik landa, zer zen zuen denbora?

Nik ez nizun lan handirik egiten etxean. Auzoetan laguntzea bai, hori egiten nizun... Gauza bat oroï naiz. Hamar urte banizkizun, erabakia hartu nizun apezgora joatea, betharrandar. Han bazen –ontsa ezagutua baituzu–, Albert Constantine medikua, Atharratzeko mera izanik, auzapeza –eta Kontseilu Orokorrean ere bazen gizon hura–, Santa Graziko gure etxea usu jiten zitzaizun. Laket zuen gure etxea. Eta egun batez, aitak eta amak erran ziotelarik joaten nintzela Betharramera, hasi zen espantuka: “Oi! Galdürik da güre kültürendako!”. Nik, hamar urtetan, ene buruari: “A bai? Igurik amiñi bat!”. Eta deliberatu nizun ordutik zerbait eginen nuela euskarari buruz. Hamar urtetan.

Apezgoaren bidean zerk jarri zintuen jakin nahi nuke.

Luze duzu kontatzea, baina labur nahi baduzu... Elizara joaten gintuzun, igande guzietan, eta hura ikusi eta hunki izan ninduzun. Eta deliberatu. Bestalde, banizun askazi bat,

betharrandar baitzen, fraide. Eta hura ikusten, eta hola... Betharramen egin nituen lehen ikasgaiak eta hogeita bat urtetan joan ninduzun Palestinarat. Betleemen errezibitu nituen beste eskolak. Betleemen gauzak ontsa zenituen hatsarrean, baina gero jin zen juduen eta arabiarren artean gerla. Han ninduzun Israeleko herria egin zelarik, 1948an, maiatzaren 17an. Nire artean beti pentsatu dut ez zela arranjamenik izaten ahal. Eta badituzu 60 urte iraganik! Ez dut ikusten nola antolatuko diren! Hobe, antolatuko balira, baina ez dut ikusten nola!

1948an apeztu zinelarik, Zuberoan gaindi alemanak ibiliak ziren. Ezagutu zenuen garai hori, Santa Grazi jende pasabidea izan zen denbora?

Bai, bizi ukan dut, eta atxiki gogoan. 1944an behar nizun joan Alemaniarat, otsailaren 24an, STOren egiteko. *Service du Travail Obligatoire* [Derrigorrezko Lan Zerbitzua]: gazteak behar zuen joan, eta nik ere bai. Gers-en nintzen, Frantziako departamenduan, eta deliberatu nizun ez nintzela Alemaniarat joanen. Orduan, zer egin nuen, Santa Grazirat joan ninduzun. Banituen paper faltsuak. Deitzen ninduzun Juan Garzia! Bagenituen lagunak Hondarribian, eta prest nintzen Nafarroatik Hondarribiari buruz joateko. Santa Grazirat jin nintzen gau berean, elurra! Otsaila zenuen, elurra, eta ezin iragan... Arrajin ninduzun, gibel, eta gorderik egon nintzen gerla finitu artean, bederatzi hilabete edo, betharrandarrek zuten laborantza etxe batean.

Arestian erran duzunez, Junes Casenave, Juan Garzia izan zen.

Bai, normal duzu. Lehenik, Junes deitzen nauzu, "Juan", eta "Garzia", Santa "Grazitik" hartu nizun.

Betleemen apezturik bihurtu zinen Euskal Herrira, Betharramera. 24 urtetan.

Bakoitza bere gaindi

"Bakoitza bizi da itzulirik bereganat. Ezar dezagun, bi auzo, ez dira elkar ezagutzen ere! Hemen, Altzain, ezagutzen bai, baina guti elestatzen elkarrekin. Traktorearekin edo autoarekin ibiltzen dituzu beti. Aitzinetik oinez ibiltzen baitziren, elkarrekin mintzatzen zitzaizkizun. Orain ez da holakorik. Bakoitza bizi duzu bere gaindi, eta, ezar dezagun, elkarrekin badiarelarik, asoziazioak, hemen, Zuberoan, gazteek ez dute parte hartzen. Hori problema handia da geroalrat, eta euskararentzako ere bai".

Eta ikasgaiak egin nizkizun. Irakasle izan nintzen Betharramen, lau urtez. Gero, hamabi urtez Limoges-en, eta Donapaleun hamazazpi, kolegioko buruzagi. Ondotik, hona jin ninduzun, Xiberora, 1981ean. Lehenik, Larrainera; bi urte egin nizkizun han. Nihaurek galdatu nizun, ikusten bainuen kolegioko lana emeki-emeki enetako neke zela baina banuela beste ezertarako ahala eta hor duzu. Larrainen sartu nintzelarik ez nekizun zer egin behar zen ez bataio batendako, ehorteentzako, ezkontzentzako... Ordu arte izan bainintzen beti irakasle. Ikasi behar ukan nizun. Oraino ez dakit anitz! Larrainen egon nintzen bi urtez eta gero hona jin nintzaizun, Altzaira, hemengo apezta gazterik hil baitzen, bihotzetik, eta galdegin zidaten hona jaistea. Eta jaitsi ninduzun Larrainetik hona. Eta badituzu 27 urte hemen berean naizela.

Nondik heldu da zure euskaltzaletasuna?

Ttipitik, betidanik, biltzen gintuzun karrikan haurrak eta pertsutan aritzen gintuzun. 7-8 urtetan, gure manerarat, badakizu! Ez dut uste erraiten ahal denik euskararen maitasuna handik edo hemen-dik jin zaidala. Hala duzu, ez da besterik. Betidanik, euskararentzako baldin bazen zerbait, Atharratzen edo bestetan –izan baitziren momentu gogorxoak–, beti hor ninduzun.

Ttipitan, noiz ikusi zenuen lehenbiziko pastoralara?

Banituen 5 urteak. Santa Grazin eman zuten *Moise*. Familia guzia joan gintuzun. Ez zegoen biderik, otorik ere ez, oinez jaitsi gintuzun, xenda batetik barna, kasernarat. Han zen pastoralara. Hori nuen lehen aldiko ikusi, haurra nintzelarik. Orain, haurrak baztertzen dituzte pastoraletan, zenbait aldiz. Nik erraiten dut: "Ez. Haurrak utzi itzazue pastoraletan". Haurrak pastoraletan direlarik, gero betiko badute hor. Ez

AQUARIUM

Carlos Blasco de Imaz Plaza, 1 • 20003 Donostia (Gipuzkoa) • Tel: 943 44 00 99
aquariumss@aquariumss.com • www.aquariumss.com

AZKEN HITZA

Zuberera 'hein batean!'

—Manexek diote —guk barne—, Zubero-ako üskara diferentea dela. Ez dugu erraz konprenitzen...

—So egin ezazu zük: ni zuberotarrez ari nüzü, zü Gasteiztik heltü zira. Zer pentsatzen düzü? Zühaurek arrapostüa eman ezazu. Elkar entzüten düzügü... hein batetan!... Hein batetan!

dute ahazten. Haurrak utzi behar dira pastorallean so egin dezaten, eta ez baztertu.

Handik goiti izan duzu pastoralaren gogo handia?

Bai. *Moïse* ikusi nuelarik, 1929an. Han bazenuen kantari bat, ene auzoa zenuen, izigarriko boz ederra zuen. Beti ikusten dut kantuan bezala. Familiak adiskide handiak gintuzun.

Boz ederrak beti Zuberoan. Zendako?

Erraiten dute bortuak egiten duela boz ederra, hain segur. Larrainek eta Santa Grazik ematen dutelarik pastoralara, beti entzuten duzu: "Horiek, bortüko bozak!". Pettarran ere badira bozak, haiek ere badituzte boz ederrak... Eta mundu zabalean gaindi, guzietan badituzu boz ederrak, pentsatzen

dut. Euskaldun bezala eta zuberotar bezala, laket gara kantuan. Ni ere besteekin batera kantatzen aritzen naiz... Eta dantzan!

Izkiribatzen hasi zinen halako batean...

Beti izkiribatzen nizun. Hasteko, hitzaldia mezan. Baina hori besterik da. Izkiribatze mementu horretan, gogoan genuen ez zela izkiribatzen hasi behar 45, 50 urte gabe. Hola zenuen. Geroztik gazteak hasi dira izkiribatzen, baina guk, mementu horretan, ez zenuen onarturik izkiriba genezan lehen. Ezar dezagun, Santa Grazi pastoralara da ene lehena, 1976an. Etxahunen ikusten joan ninduzun eta: "So egizü, heben dütüzü dokümentüak, egin ezazü Santa Grazi pastoralara". Baina ez zuen egiten. "Ez dük egiten? Bada,

Sendotu, ez 'artatu'

"Arrats honetan ere emazte batek telefonatu dit, ea jiten ahal zen ene ikustera, begitarte guzia sutan zuela, dermatologoek ikusi dutela eta ez zutela deusik egiten ahal. Eta nik sendotuko dut. Ez 'artatuko', sendotuko! Emanen diot pomada, nihaurek egina [eta pote txiki bat ekarri digu]. Honek larruko min guziak sendotzen ditu, azalekoak. Bai psoriasis, bai ekzema, barizetan badirelarik zuloak, botoinak [garatxoak]. Belarrekin egiten dut pomada hori. Amak erakutsi zidan parte bat, baina nihaurek barnatu dut gero. Santa Grazin, aitzinetik, guziak sendagile ziren, etxe bakotxean. Ez zenituen orain bezala medikuaren ikustera joaiten, ezdeusentako. Barka "ezdeusentako"! Kar, kar, kar...".

nihaurek eginen diat!'. Eta hola ninduzun abiatu lehen pastoralara idazten. Geroztik baditut hamabi pastoral emanik –bat batuaz, San Mixel Garikoitz, bestea frantsesez, Juan Martin Pueyrredon–, eta bederatzi haboro, emateko! Emanen dituzue ni hil ondoan! Kar, kar, kar...

Lan handia iduri du pastoralara idazteak. Bertset horiek guztiak-eta, historia baten inguruan...

Gai horretan, enetako, hori ez duzu problemarik. Problema duzu nahi dudala, beti, dokumentazioa ontsa ikertu. Enetako hori da lan handiena. Idaztea... ez dakit zein pastoral, hamabi egunez ari izan ninduzun idazteko. Ez da problema, berrehun eta hoge bertset, eta badira haboro ere! Bestalde, kantoreak. Lehen luzeago zenituen, 340 edo hola.

Zenbat jende zen pastoralean sasoi hartan?

Herritarrak zenituen, bat edo beste auzoetarik jiten zitzaizkizun, zenbait aldiz, baina urrunetik gabe. Kanpotik guti zen. Nik uste 700 jende biltzen zen pastoralaren ikusten. Arizaleak? Gut, 20, 25. Ez haboro. Orain 100-eta dira! Sobera. Pastoralara orain *show* bat bezala da. Behar da kanbiatu. Lan bat egin dut, pastoralarendako, zer den, ereduak zein diren, nola idazten den... Egin dut, baina ez dakit noiz agertuko den.

Urtero ikusten duzu pastoralara?

Ez. Baduzu hiru-lau urte ez naizela joaten. Ez dut Alozekoa ikusi, ez Ligikoa, ezta Maulekoa edo Ezpeizekoa ere, eta Idauze-Mendikoa ere ez. Ikusiak ditut, nik idatziak baitziren, Santa Grazi, eta Eñaut d'Elizagarai... Bata Gamen, bestea Santa Grazin. Baina ekiarengatik, eta begiengatik, ez

nauzu joaten, ezin dut. Operaturik izan ninduzun bi begietarik, eta ekiak min egiten dit. Bestenaz ikusiko nituzke, bai. Uste dut oraino... Bo! Ene adinean ez duzu anitz ikusiko!

Anitz kanbiatu da pastoralara?

Hori ikusten ahal duzu zuhaurrek. Uste dut. Hartakotz dut idatzi lan hori, pastoralara zer den esplikatzeko. Uste dut beharrezko den xuxen atxiki dezagun pastoralara. Bestela *show* bat bezala duzu, dantzak, ibilaldiak, testuak baino haboro dituzu. 100 arizale baldin badira, ikusten duzu zenbat denbora behar den haien ibilaldiarendako. Denbora erdia iragaten da ezdeusetan, musika eta ibilka, eta ez da hori pastoralara. Hori kanpoko gauza bat da, baina ez pastoralara. Beharrezko da ibilaldia, baina ereduak badira, eta behar da horiek jarraiki, xuxen.

Pastoralara ez ezik, olerkia ere izkiribatua zaitugu.

Bai, anitz izkiribatu dut. Badut anitz publikatua *Maiatz* agerrian eta besteak publikatzeko. Baditut 2.000 bertso-edo. Erraiteko idazten dudala, so egizu... [orrialde sorta erakutsi digu, denak izkiriatuta]. Ikusten duzu? Idazten dizut Ebanjelioaz eta zernahitaz: naturaz, barne sentimenduaz, historiaz... Badut ahala, eta idazten dut. Lehenik, maite dut euskara, eta xiberoarra maite. Eta zerbait, horri buruz egiten dut. Ez da besterik. Gauza beharrezkoa da gogo hori ukaitea.

Eta 45 urtez goiti ere bazara...

Bai, bai... Hiruretan hoge gehiago! Kar, kar, kar... ■

www.argia.com/argia-astekaria

helbidean, elkarrizketaren bertsio luzea.

Harpidedun egin zaitez 44€
eta opari gisa liburu hauetako bat:

ARTE ESZENIKOEN ALDIZKARIA

ARTEZ

El autor y su sombra
Alfonso Sastre

Cuadernos esotéricos
de San Francisco

Celerna
Luis Mateo Díez
Fernando Urdiales

44€ (Bez eta bidalketa gastuak barne), 12 zenbaki (bat hileko) urte betez

Abantailak:

- %25 beherapena Artezblai Argitaletxeko liburuetan
- %5 beherapena Yorick liburutegian eros daitezkeen gainontzeko liburuetan

Tel: 944 795 287

www.artezblai.com

artez@artezblai.com